

Узявши в касирки решту зі ста су, Жорж Дюруа вийшов з ресторану.

Від природи чоловік був добре збудований, іще й поставу мав колишнього унтерофіцера, отже, вирівнявся по-військовому, недбайливо покрутив вуса й кинув на запізнілих відвідувачів швидким, побіжним поглядом, тим поглядом гарного хлопця, що падає прудко, наче шуліка.

На нього підвели голови жінки — три маленькі робітниці, учителька музики, немолода, кепсько зачесана, неохайна, у пилявому капелюшкові й обсмиканій сукні, та дві міщанки з чоловіками, завсідниці цього шинку з ціпами без заправи.

Вийшовши на вулицю, він на мить спинився, міркуючи, що далі робити. Було двадцять восьме червня, і до кінця місяця у кишені лишилося рівно три франки сорок сантимів. Тобто два обіди без сніданків чи два сніданки без обідів — на вибір. Він подумав, що вранці поїсти коштує двадцять два су, а ввечері — тридцять, отже, коли відмовитися від обідів, то вигодає франк двадцять сантимів, тобто зможе двічі повечеряти хлібом з ковбасою і випити пару склянок пива на бульварі. А то найбільша в нього витрата й найбільша втіха, що її він дозволяє собі вечорами. Він пішов униз вулицею Нотр-Дам-де-Льорет.

Ішов так, ніби й досі на ньому була ще гусарська уніформа, — випнувши груди й розставивши ноги, мов допіру зліз із коня, грубо простував людною вулицею, зачіпаючи і штовхаючи перехожих, аби не звертати з дороги.

Доволі потертого циліндра він носив трохи набакир і стукотів закаблуками по каменю. Від пихи солдата-красеня, який потрапив у цивільні, він мав такий вигляд, немов завжди щось зневажав — перехожих, будинки, усе місто.

Хоча костюм був на нім шістдесятифранковий, чоловік не втрачав, проте, якоїсь елегантності, трошки хвацької, підкресленої, проте елегантності. Високий, стрункий, білявий, певніше трохи русявий шатен, із закрученими вусами, що ніби пінилися на губі, ясними очима та маленькими зіницями, з кучерявим від природи волоссям, зачесаним на проділ посередині, він дуже нагадував героя-спокусника з бульварних романів.

Стояв той літній вечір, коли в Парижі нічим дихати. Гаряче, як та парня, місто, здавалося, пітніло вночі від задухи. Гранітові пащі ринв дихали смородом, а з підвальних кухонь крізь низькі віконця на вулицю лився гидкий дух помиїв і кислої страви.

Швейцари в самих сорочках сиділи біля воріт верхи на солом'яних стільцях і палили люльки; перехожі важко ступали, покидавши капелюхи.

Дійшовши до бульвару, Жорж Дюруа знову спинився, вагаючись. Тепер йому хотілося піти на Єлисейські Поля до Булонського Лісу і трохи подихати свіжим повітрям під деревами; та й ще одне бажання мучило його, бажання любовної зустрічі.

Як це станеться? Він не знав, але чекав уже три місяці щодня і щовечора. Щоправда, кілька разів, завдяки припадній зовнішності й галантним манерам, він уривав там і там трохи кохання, але завжди сподівався більшого і кращого.

Кишеня його була порожня, кров кипіла, а він спалахував від кожного дотику повій, які шепотіли на розі вулиці: «Ходімо, красунчику?» — але йти за ними не смів, бо не міг заплатити; та й чекав він чогось іншого; інших поцілунків, не таких вульгарних.

Проте любив місця, що кишіли публічними жінками, їхні бали, кав'ярні та вулиці; любив штовхати їх, розмовляти з ними, казати їм «ти», дихати їхніми гострими пахощами і триматися біля них. Це були жінки — жриці кохання. Він не відчував до них зневаги, властивої жонатим.

Він звернув до церкви Святої Мадлени й пустився за млявою хвилею натовпу, знеможеного від задухи. Великі перелюднені кафе виступали аж на пішохід, осяваючи питущу публіку ясным, різким світлом вітрин. Перед відвідувачами на чотирикутних і круглих столиках примостилися склянки з різнобарвною, червоною, жовтою, зеленою і брунатною рідиною, а в карафках виблискували прозорі шматки льоду, що вихолоджували прекрасну, ясну воду.

Дюруа стишив ходу, бо йому пересохло в горлі.

Його мучила гаряча спрага літнього вечора, і він думав про чарівне відчуття холодного питва в роті. Та як він зараз вип'є тільки дві склянки — прощай тоді завтра суха вечеря, а йому аж надто відомий голодний час наприкінці місяця.

Він подумав: «Перечекаю до десятої, тоді вип'ю склянку в "Американському". Сто чортів. Як же пити хочеться!» — і дивився на людей, які пили коло столиків, на людей, які могли досхочу заспокоювати спрагу. Ішов зухвало й весело повз кав'ярні, зміряючи оком, по вигляду й одежі, скільки кожен відвідувач має із собою грошей. І гнів займався в нім супроти людей, які так спокійно сиділи. Коли потрусити їхні кишені, знайдеш золото, срібло і дріб'яки. Кожен має пересічно щонайменше два луї, а їх у кафе добра сотня; сто разів по два луї буде чотири тисячі франків! Він пробурчав: «Свині!», все так само граційно вихиляючись. Коли б перестрів якого край вулиці в темряві, слово честі, скрутив би йому шию, не вагаючись, як робив із селянською дробиною* під час великих маневрів.

* Сільська птиця. — Прим. ред.

І пригадав, як жив два роки в Африці та як утискав арабів на глухих південних фортах. Жорстока й весела усмішка пробігла йому на устах, коли згадав про одну забавку, що коштувала життя трьом чоловікам із племені улед-алан, а Дюруа і його товаришам дала два десятки курей, пару баранів і золота, ще і сміховини на пів року. Винуватих не знайшли, та й не шукали, бо араба там вважають певною природною військовою здобиччю.

У Парижі інша річ. Тут уже не грабуватимеш відверто, із шаблею при боці та револьвером у руці, як у далечині від цивільного правосуддя, на волі. У серці його ворушились усі інстинкти унтера, який допався до переможеного краю. Звісно, він жалкував за двома роками, що пробув у пустині. Шкода, що там не лишився! Але ж надіявся на краще, вертаючись. А тепер... От тепер і маєш.

Він ворушив язиком, прикладаючи, наче хотів переконатися, що піднебіння його справді сухе.

Навколо котилася виснажена, повільна юрба, і він думав усе про те саме: «Наволоч. У всіх же йолопів цих є гроші в жилеті». Він штовхав плечем перехожих і свистів веселі пісеньки. Чоловіки, яких зачіпав, оберталися до нього й бурчали; жінки казали: «От тварюка!».

Він пройшов повз Водевіль і спинився біля «Американського» кафе, міркуючи, чи не випити ту склянку, — так мучила його спрага. Але раніш, аніж зважитися, глянув на годинник, що світився серед вулиці. Чверть на десяту. Себе він знав, тільки-но буде перед ним склянка пива, він одразу ж її вип'є. А що тоді робити до одинадцятої.

Пішов. «Пройду до Мадлен і помалу вернуся».

Дійшовши до рогу Оперової площі, перестрінув грубенького молодика, постать якого невиразно видалася йому знайомою.

Він пішов за ним, перебираючи спогади і промовляючи пошепки:

— Де, у чорта, бачив я цього типа?

Він рився в думках, але пригадати не міг; аж зненацька, від дивного діяння пам'яті, побачив цю людину худішою, молодшою, у гусарській уніформі. Він голосно скрикнув: «Це ж Форестьє!» — і, надавши ходи, ударив перехожого по плечі. Той обернувся, глянув і спитав:

— Що ви маєте до мене, пане?

Дюруа засміявся:

— Не пізнаєш мене?

— Ні.

— Жорж Дюруа із шостого гусарського.

Форестьє простягнув руки:

— А, друзяко! Як живеш?

— Гарзд, а ти?

— Ох, не дуже. Уяви, у мене груди тепер, як клоччя. Кашляю шість місяців із дванадцяти через бронхіт, що схопив у Бужівалі, коли вертався в Париж чотири роки тому.

— Диви! А маєш добрий вигляд!

І Форестьє, узявши колишнього товариша під руку, розповів йому про свою недугу, про її лікування, про думки та поради лікарів про те, як важко їх додержуватися із його достатком. Йому казали жити взимку на півдні, а хіба ж змога? Він одружений, журналіст, на доброму становищі.

— Я керую політичним відділом у «Французькому житті», веду сенатські звіти в «Порятункові» і вряди-годи даю літературну хроніку до «Планети». Уже вибився.

Дюруа здивовано дивився на нього. Він дуже змінився, дуже змужнів. Тепер у нього була хода, постава й костюм поважної і певної себе людини, а черевце людини, що добре обідає. Колись був худий, тонкий і гнучкий, легковажний гультай, жартун, заводяка. За три роки Париж геть переробив його — він став грубенький, серйозний, і волося на скронях де-не-де посивіло, хоча мав тільки двадцять сім років.

Форестьє спитав:

— Куди ти йдеш?

Дюруа відповів:

— Нікуди, гуляю перед тим, як додому йти.

— То коли хочеш, ходімо до «Французького життя», там коректу треба проглянути. А потім вип'ємо по склянці вкупі.

— Гарзд.

І вони пішли, узявшись під руку, вільно й незмушено, як буває між шкільними товаришами та полковими приятелями.

— Що ж робиш у Парижі? — спитав Форестье.

Дюруа знизав плечима.

— Из голодудохну, та й годі. Як одбув у війську, схотілося приїхати сюди... щастя пошукати чи, певніш, щоб у Парижі пожити. А от уже пів року служу в конторі Північної залізниці за півтори тисячі франків на рік, та й усе.

Форестье буркнув:

— Незавидно.

— Знаю. Та як же мені, по-твоєму, вибитися? Я самотній, нікого не знаю і звернутися ні до кого. Бажання є, тільки засобів бракує.

Товариш оглянув його із голови до п'ят поглядом практичної людини, яка зважає можливості, і переконливо сказав:

— Чи бачиш, любий, тут усе залежить від сміливості. Хитрому тут легше стати міністром, аніж начальником контори. Треба брати, а не просити. Та якого ж біса ти не знайшов чогось кращого, як служити на залізниці?

Дюруа відповів:

— Скрізь шукав, та нічого не здивав. А тепер маю дещо на оці, — пропонують поступити їздцем на Пелеренський манеж. Матиму там, у всякому разі, три тисячі франків.

Форестье урвав його:

— Покинь цю дурницю, хоч би й десять тисяч давали. Так ти майбутнє своє занестиши. У конторі тебе нікому не видно, за нагоди ти можеш покинути її і вибитися

на шлях. А в їздцях уже край. Однаково, що маршалком* у домі, де обідає весь Париж. Якщо вчитимеш їздити світських і їхніх синів, то вже ніколи вони не вважатимуть тебе за рівню.

Він замовк, подумав трохи і спитав:

— Ти бакалавр?

— Ні, зрізався двічі.

— Дарма, все-таки науку ти кінчив. Коли говорять про Цицерона або Тиберія, ти ж розумієш приблизно, що воно?

— Та приблизно.

— Добре, ніхто більшого й не знає, крім двох десятків дурнів, яким знання однаково ні до чого. Бути за розумного зовсім не важко: треба уникати труднощів, обходити перешкоди та іншим носом втирати за допомогою словника. Люди ж дурні, наче гуси, а нетямущі, наче коропи.

Він говорив, як спокійний жартун, який знає життя, й усміхався, поглядаючи на юрбу. Але зненацька закашлявся, спинився, поки минеться напад, тоді промовив підупало:

— Хіба ж не прикро, що бронхіту ніяк не здихаюся? А ще ж літо. О, взимку конче поїду лікуватися до Ментони. Тим гірше для мене, слово честі, бо здоров'я — передусім.

На бульварі Пуасоньер вони підійшли до великих зашкленених дверей, де зсередини була приліплена розгорнута на обидві сторони газета. Якихось трое стояли, читаючи її.

Над дверима, наче гасло яке, горів полум'ям великий напис: «Французьке життя». І перехожі, раптом утрапляючи у світло, що лилося від блискучих слів, зненацька ставали видимі, ясні й виразні, як удень; потім зразу ж зникали в мороці.

Форестье штовхнув двері.

— Заходь! — сказав він.

Дюруа зійшов за ним пишними та брудними сходами, що їх видно було з вулиці, пройшов передвітальню, де два

* Дворецький. — Прим. ред.